

ATREVEIX-TE A SER CREATIU (I VEURÀS)

Manuel Villar Pujol

Professor de Filosofia a l'Institut Guillem Catà de Manresa

Mai no s'ha incitat tant a la població a ser autònoma, a ser creativa. Atreveix-te a crear, ens diuen. Depèn de cadascú doncs ser geni o poeta. Ja no se'ns demana obediència, se'ns anima a ser lliures, una de les formes més imaginatives de dominació. El secret consisteix a fer-nos creure que creativitat i autonomia formen un matrimoni perfecte.

Tradicionalment la creativitat, el concepte d'un salt cognitiu que emergeix de sobte en la ment, va ser concebuda com un fet tan extraordinari que només podia ser explicat de manera extraordinària. La creativitat, al principi, va quedar associada amb la inspiració. La inspiració promovia la creença que el moment *eureka* era el resultat d'una mena de miracle mental a través del qual la divinitat intervenia en la ment. Aquest moment també s'explicava com l'aparició d'una espurna que sorgia del no-res.

Si en algun moment la creativitat va poder ser titllada de sospitosa, pròpia d'una minoria asocial, excèntrica i rebel, escollida pels déus, ara s'ha convertit, parafrasejant a Descartes, en la cosa millor repartida del món. Si aquestes exigències fa uns anys es feien des de baix per reorientar al seu favor les polítiques dels que governen (*la imaginació al poder*), actualment és el poder que, des de dalt seguint la lògica dels eslògans publicitaris, les llança als que són governats (*Yes, we can*). Les motivacions, l'emprenedoria, els projectes i la iniciativa han reemplaçat la prohibició, el mandat o la llei ¹.

Per arribar a aquesta situació el poder no ha estat sol. Sense pretendre-ho ha comptat amb l'ajut inestimable de la filosofia (*constructivista*) i de la ciència (*neuroconstructivis-*

ta)². “No patim l'experiència, sinó que la construïm”³, afirma José Antonio Marina. I afegeix: “El nostre ull inventa la bellesa”⁴. «Normalment, els poders creatius de la ment estan subjectes a unes condicions que els inhibeixen (formes o esquemes cognitius), però una embòlia o qualsevol altra afecció pot eliminar alguns d'aquests inhibidors, amb el resultat que els poders creatius de la ment gaudeixen d'una gran llibertat”⁵, addueix Donald D. Hoffman. El més suggeridor que es desprèn d'aquestes paraules és que la percepció ordinària, sobre la qual s'estructura i organitza la racionalitat comuna, és només una més de les possibles que un individu sensible i raonable pot desenvolupar.

Darrera del culte a la invenció s'amaga la constatació que la creativitat habitual és massa parsimoniosa i un recurs insuficient per a les exigències d'un sistema assedegat de contínues novetats. Els antics caladors estan esgotats. Les universitats han perdut el seu antic prestigi. S'exploren llocs en el passat menyspreats. El que abans es retornava al mar, la morralla, actualment es considera una exquisidesa. En aquest moment pot ser que els nous canvis s'estiguin forjant en la discreció d'un garatge californià.

Però, de quin tipus de creativitat parlem quan tractem el problema de la creativitat? Parlem d'idees creatives. Les idees creatives són innovadores. Però quin criteri ho determina? És un criteri que descansa sobre un cercle viciós: la innovació és bona i el que és bo ho és perquè és innovador ⁶. D'altra banda, la creativitat avui és un híbrid entre idea i mercat. Innovar significa posar valor a una idea, però aquest valor dependrà del que s'estigui disposat a pagar ⁷.

Hi ha entre els investigadors que es dediquen a estudiar el fenomen anomenat creatiu un denominador comú: en aquest

1 ARROYO, Francesc, “Aviso de derrumbe”, entrevista a Byung-Chul Han, Babelia, El País, 22/03/2014

2 GABRIEL, Markus, *Por qué el mundo no existe, Pasado & Presente, Barcelona, cuarta edición, julio 2016, págs. 51-52*

3 MARINA, José Antonio, *Teoría de la inteligencia creadora, Anagrama, Barcelona 1993, pág. 258*

4 Íbid

5 HOFFMAN, Donald D, *Inteligencia visual, Paidós, Barcelona, 2000, págs. 119-120*

6 LURI, Gregorio, “Siguem creatius! És una ordre”, *Ara*, 27/04/2014

7 CORTINA, Adela, “¿Es posible innovar en Humanidades?”, *El País*, 15/07/2013

camp fracassen els mètodes tradicionals. La paradoxa en la qual vivim avui en dia és que d'una banda la creativitat s'ha democratitzat però per altra se'ns diu que la intel·ligència comuna, la convencional, no serveix per produir idees innovadores. Alguns abominen de la lògica clàssica i del pensament analític o convergent⁸, altres mantenen que som esclaus dels hàbits i de les expectatives basades en les experiències anteriors⁹ i altres que cal canviar radicalment els sistemes educatius perquè l'escola mata la creativitat¹⁰. Plantejaments del tot allunyats dels savis consells que ens advertien que la rutina és l'aliment de l'art i que no hi ha cosa més paralitzant per a un veritable artista que la prèdica de la creativitat.¹¹

La solució més radical a les urgències d'un present amb un horitzó incert s'ha trobat a les neurociències. La imatgeria i el discurs neuropsicològic s'han constituït en el paradigma des del que ens autocompremem com a éssers. El prefix "neuro" és omnipresent en moltes disciplines acadèmiques: neuropolítica, neuromàrqueting, neuroeducació, neuroestètica ...¹². A la dècada dels vuitanta del segle passat el complex "neuro" substituï el complex "psi"¹³. La possibilitat d'accedir als secrets de la maquinària de la creativitat està molt més a prop i l'esperança en la rehabilitació del sistema és més factible des que les neuroimatges han fet del cervell una realitat més transparent.

L'estimulació magnètica transcranial és

8 MORA, Francisco J., "Educando el pensamiento creativo", *El Huffington Post*, 27/06/2013

9 TALEB, Nassim Nicholas, *El cisne negro, Círculo de Lectores, Barcelona, 2008*

10 ROBINSON, Ken, "Las escuelas matan la creatividad", TED, 2006 <https://youtu.be/nPB-41q97zg>

11 RUBERT DE VENTÓS, Xavier, "Elogio de la rutina", *El País*, 28/01/2006

12 D'VOS, Jon, "Como un zombi en Pompeya. El suceso neurológico en su Ciberágora", *Revista Teknocultura* nº 3, vol 10, 2013

13 ROSE, Nikolas, "La neurociencia y sus implicaciones sociales", *El transfondo biopolítico de la bioética*, Anna Quintana eds., *Documento Universitaria, Girona, 2013*

una de les tècniques més utilitzades i de la qual s'espera els majors avenços en la modificació del comportament (sociopaties, addiccions) i en la millora de les habilitats mentals. És un mètode no invasiu, ja que no necessita de l'administració de fàrmacs ni de l'ús de la cirurgia. Consisteix a col·locar un imant molt potent sobre una part definida del cervell que pertorba el flux normal dels senyals elèctrics de les neurones.

Aquesta tècnica sorgeix de l'experiència del doctor Allan W. Snyder amb individus que pateixen el síndrome del savi o *savants*. «Aquests pacients, afirma Snyder, posseeixen destreses extraordinàries en camps específics, encara que experimenten dificultats serioses per a desenvolupar altres»¹⁴. La figura de Hans Asperger (1906-1980), el nom està associat amb el trastorn epònim, serveix també a Snyder com a inspiració al seu treball. Aquest metge austríac defensava que la genialitat consistia en "un toc d'autisme"¹⁵. Els *savants*, majoritàriament integrants de l'espectre autista, disposen d'habilitats intel·lectuals menys conceptuals i menys literals. Els estudis realitzats en aquest camp indiquen que els savants presenten alguna forma de disfunció en l'hemisferi cerebral esquerre, combinat amb la potenciació inusual de l'hemisferi dret. Amb l'estimulació magnètica transcranial es pot reduir l'activitat neuronal de l'hemisferi esquerre en persones sanes, aconseguint els mateixos estats creatius dels savants. Els efectes desapareixen al cap d'una hora, tornant l'individu a la cognició normal. En el fons del que es tracta és de reduir la dominància que exerceix l'hemisferi esquerre, lloc del pensament lògic i del llenguatge, sobre el dret, lloc del sentit artístic. El que es pretén amb aquesta tècnica, assenyala Snyder, és alliberar el geni que tots portem dins.

14 SNYDER, Allan y otros, "Corriente continúa para la creatividad", *Mente y Cerebro* nº 62, 2013

15 Íbid

la creativitat s'ha democratitzat però per altra se'ns diu que la intel·ligència comuna, la convencional, no serveix per produir idees innovadores.

Aquests descobriments trastoquen radicalment la manera d'entendre la normalitat psicològica i el concepte mateix de racionalitat. El psicòpata és el model que aspira a emular el normòpata, l'individu amb predomini de l'hemisferi esquerre. La creativitat brolla d'aquesta espècie de bogeria transitòria dispensada per dispositius a l'abast de qui per una estona vulgui percebre la realitat com Funes el memoriós, el personatge de Borges.

Nassim Nicholas Taleb al 2007 s'atreu a imaginar un escenari futur més o menys versemblant, on s'estableix una mena de d'utopia neuroneoliberal. Aquest matemàtic i financer d'origen libanès afirma que Extremistan, així és com es coneix aquest món, estarà dominat per un tipus d'home anomenat home-idea. L'home-idea és definit com aquell individu que es dedica essencialment a inventar i vendre productes intel·lectuals, a diferència de l'home-treball, limitat a vendre el seu treball. Mentre aquest últim aconsegueix guanyar un capital a base d'esforç, disciplina i temps, el primer, només es dedica a pensar amb intensitat sense els condicionants de l'esforç i del temps. L'home idea pot guanyar grans fortunes però al mateix temps perdre-ho tot en un tancar i obrir d'ulls.

Les professions a les que es dedica principalment l'home-idea (artista, especulador i estafador) "són professions molt competitives, produeixen desigualtats monstruoses i són molt més aleatòries, amb disparitats immenses entre els esforços i les recompenses: uns pocs es poden portar una gran part del pastís, deixant als altres marginats, encara que no tinguin cap culpa¹⁶". De manera irònica afirma que proporcionalment el nombre d'actors que malviuen és molt més gran que el de comptables. El talent, diu Taleb, és producte de l'èxit i no a l'inrevés: "La tomba dels fracassats està plena de persones que comparteixen els mateixos trets que identifiquen els vencedors"¹⁷. La justícia s'identifica amb una mobilitat

social subjecta a l'arbitrarietat de la roda de la fortuna. En Extremistan la meritocràcia, que justificava la desigualtat en el passat, serà una relíquia. Amb el temps (podria passar un segle o més), la sort esdevindrà la gran igualadora ja que el triomfador d'avui serà el perdedor de demà. I pel que fa a l'home-treball les expectatives són encara menys galdoses: el treball precari acabarà imposant-se a totes les altres formes de treball.

Si el vaticini de l'autor de El Cigne Negre es compleix, la racionalitat tal com s'havia emprat fins ara farà més nosa que servei. Per sobreviure en aquest entorn caldrà el toc d'autisme que reclamava Asperger per a la genialitat. Si Extremistan és el veritable destí que ens espera, serà difícil adaptar-se a la bogeria, la imprevisibilitat i la desigualtat extrema sense l'ajut de les tècniques que ens oferiran les neurociències.

¹⁶ TALEB, Nassim Nicholas, *op. cit.* pàg. 74

¹⁷ Íbid, pàg. 165